

IVO PETRICIOLI

O POLOŽAJU KUĆE KRALJA LUDOVIKA
ANŽUVINCA I CRKVE SV. SILVESTRA
U ZADRU

UDK 949.713:725.171.033
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr Ivo Petricoli
Y — 57000 Zadar
Filozofski fakultet

Opće je poznato koliko u proučavanju srednjovjekovnog urbanizma pomažu razni privatnopravni spisi: kupoprodajni ugovori, nagodbe o diobi nekretnina, oporuke i sl. Baveći se nekim građevnim objektom unutar grada, sastavljajući dokumenta određuju mu položaj, granice i izgled, a u određivanju položaja navode gradske toponime ili važne monumentalne i fortifikacijske građevine, među kojima ima i onih koje se nisu do danas sačuvala.

Zadarski dokumenti, a naročito oni što se nalaze u mnogobrojnim bilježničkim knjigama, pružaju dragocjenu i dosad samo djelomično iskorištenu građu. Urbanizmom srednjovjekovnog Zadra bavilo se više autora, ali s ograničenim uspjehom, jer se dugo nije odgonetnulo pravo značenje zadarskih srednjovjekovnih termina za prostornu orijentaciju. Zna se da se na našem primorju stanovništvo tradicionalno ne orijentira po opće usvojenoj geografskoj orijentaciji, nego po položaju obale, ne sjever (N), jug (S), istok (E), zapad (W), nego sjeveroistok (NE) — jugozapad (SW), jugoistok (SE) — sjeverozapad (NW). U razno doba i u raznim područjima naših priobalnih krajeva za te orijentire upotrebljavaju se i razni nazivi. U zadarskim srednjovjekovnim dokumentima za sam grad i za položaje u bližoj i široj okolici upotrebljavaju se termini: *borea*, *quirina*, *auster* i *traversa*. Kako se u kasnijim dokumentima, od 16. st. pa sve do danas, u narodu upotrebljava termin *borea* (bura, burnja strana) za sjeveroistok (NE), a termini *traversa* i *quirina* se drugdje ne upotrebljavaju, zadavalo je istraživačima mnogo teškoća u topografskim, pa tako i u urbanističkim istraživanjima. Problem oko tih naziva konačno je riješio A. Strgačić, koji je nizom primjera dokazao da je u srednjem vijeku u Zadru *traversa* — sjeveroistok (NE), *borea* — sjeverozapad (NW), *quirina* — jugozapad (SW) a *auster*, odnosno *sirocco* — jugoistok (SE).¹

¹ A. Strgačić, »Quirina ... traversa pars« zadarskih srednjovjekovnih isprava, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 2 (1), Zadar 1963, 95—131.

Baveći se i sam srednjovjekovnim urbanizmom Zadra, koristio sam se njegovim rezultatima, koji su mi znatno pomogli u pokušajima rekonstrukcije nekih topografskih situacija u gradu, primjerice u određivanju položaja i granica kneževih palača i susjednih kuća,² pa čak i u rješavanju položaja neke građnje unutar franjevačke crkve.³ Njegovim rezultatima su se u proučavanju topografije zadarskog šireg teritorija koristili T. Raukar⁴ i N. Jakšić.⁵

Proučavanje zadarskog urbanizma još uvijek je u toku i svaki novi podatak pridonosi znatne koristi tom radu. Nedavno je S. Antoljak iznio velik broj relevantnih podataka.⁶ Oni su veliki izazov i zahtijevaju dalje korake u istraživanju. Odlučio sam stoga da se ovdje uhvatim u koštac s njima, to više što neki od njih ispravljaju moja prijašnja domišljanja o položaju kuće, odnosno palače koja je pripadala kralju Ludoviku Anžuvincu. Prije, raspolažući tek dvama dokumentima gdje se ona spominje, postavljao sam je na pogrešno mjesto.⁷ Nakon što je 1984. god. u nas objelodanjena isprava od 7. lipnja 1389. kojom je kralj Zigmund tu kuću poklonio knezu Pavlu Zrinskom,⁸ njezin položaj se mogao približno odrediti, a Antoljak je dodao niz dosad nepoznatih podataka.

Analizom tih podataka htio bih je preciznije ubicirati. Spomenuta Zigmundova darovnica kaže da se kraljevska kuća (*domus regia*) nalazi na trgu sv. Stošije (*in platea sce Stossie*), da su joj granice s NE, SE, SW javne ulice (*via publica*) a s NW posjedi nekog građanina. Dva kupoprodajna ugovora među spisima bilježnika Petra Perenčanusa iz 1367. god. govore o kućama s te strane kraljeve palače.⁹ Prvi od 3. kolovoza govori o kući u predjelu Sv. Stošije (*in confinio sce Nastasie*). Vlasnik joj je *speciarius* Kolan, Gvidonov sin, (trgovac mirodija i lijekova). Njezini su međaši: na NW hospital Jakova pok. Ivana Butadeo i Krševan (*Crisogonus*) pok. Nikole Grubonje, na NE je čestica (*locus*) Stošije, žene mornara Tomana, na SE kraljeva kuća i dvorište, a na SW javna ulica (*via publica*). Drugi od 7. rujna spominje kuću u predjelu kaštela (*in confinio castri*). Vlasnik joj je Nikola pok. Marina. Ima me-

² I. Petricioli, Lik Zadra u srednjem vijeku, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 11—12, 1965, 165.

³ Isti, Juraj Dalmatinac i Zadar, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3—6, Zagreb 1979—1982, 187—188; v. također: isti, *Tragom srednjovjekovnih umjetnika*, Zagreb 1983, 63.

⁴ T. Raukar, Zadar u XV stoljeću, ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, 46.

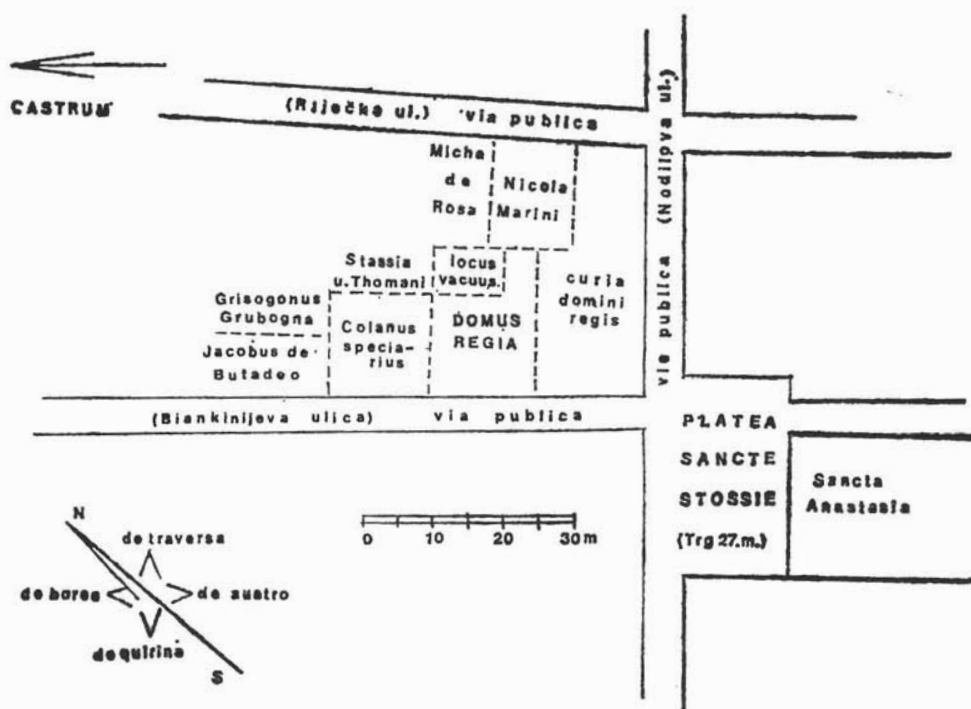
⁵ N. Jakšić, Topografija pravca »Via magna cesta vocata tendens per Lucam«, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984, 344, sl. 3.

⁶ S. Antoljak, Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina), *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 17, Zagreb 1984, 55—76.

⁷ N. Klaić — I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku do 1409. god., Zadar 1976, 503. Položaj kraljevske kuće povezoao sam s utvrdom kod crkve sv. Silvestra o čemu će kasnije biti riječi.

⁸ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD), XVII, Zagreb 1981, 204—205.

⁹ Historijski arhiv u Zadru (dalje HAZd), spisi zadarskog notara (dalje zd. n.) *Petrus Perenčanus B. I, f. VI, fol. 5: ... unam domum ipsius Colani positam Jadre in confinio sce nastasie cum hos dixerunt fore confines: de quirina via pu-*

Sl. 1. Shema topografske situacije oko kuće kralja Ludovika na osnovi dokumenata iz 1367. godine i Žigmundove darovnice iz 1389. g. — *Schéma de la situation topographique autour de la résidence du roi Louis, sur la base des documents de 1367 et de l'acte de donation du roi Sigismond de 1389*

daše: na NE javnu ulicu (*via publica*), na NW kuću Mihe sina Petra Rose, na SE dvorište kraljeve kuće, a na SW dijelom kraljevu kuću, a dijelom njezino dvorište.¹⁰ Ti podaci nam omogućuju da radi boljeg pregleda grafički prikažemo tu situaciju (sl. 1). Na osnovi toga možemo iznijeti dvije pretpostavke: prvo da se kraljeva kuća nalazila na jugoistočnom (SE) dijelu bloka što ga zatvaraju današnje ulice J. Biankinija, N. Nodila i Riječka, te Trg Tri bunara, ili na jugoistočnom dijelu bloka, što ga zatvaraju Trg 27. marta, Trg S. Končarevića i Ul. J. Biankinija. Kako se u neposrednoj blizini drugog bloka nalazi crkva sv. Ilije,

blica, de austro sunt loca cum palatio dni nri regis hungarie que fuerunt comitis gregorij, de borea partim hospicium Jacobi q. Johannis de butadio et partim possidet grixonus q. nicolaj de grubogna et de trauersa locus stassie uxoris thomani marinarij.

¹⁰ HAZd, *ibid.*, B. I, sv. 7, fol. 3: *domus cum curia, cameris, camino, balatoris et cum loco vacuo tenente se cum dicta domo (...) in confinio castru, (...) de austro curia serenissimi principis dni nri lodoyci dei gratia regis hungarie, de quirina partim curia et partim domus et partim locus vacuus dicti dni regis, de borea domus ser miche petri de rosa mediante muro comuni inter domum ipsius ser miche et domum prefatam, de trauersa via publica.*

koja se u srednjovjekovnim spisima citira kao orijentir za ubiciranje nekog objekta u gradu,¹¹ a u gore spomenutim dokumentima spominje se Sv. Stošija i kaštel (*castrum*) koji se nalazi na današnjem Trgu Tri bunara, mislim da je puno prihvatljivija pretpostavka o prvom bloku. Kraljeva kuća i dvorište nalazili bi se na mjestu današnje Komercijalne banke, gdje ih je smještao već Brunelli na osnovi dokumenata od 13. kolovoza 1385, ali u kontekstu s palačom u kojoj je boravio kralj Koloman.¹²

No dobro je rekapitulirati i druge dokumente u kojima se spominje kraljeva kuća, odnosno njezino dvorište. Kuća trgovca Kolana spominje se još u tri spisa: od 12. prosinca 1379,¹³ od 13. kolovoza 1385,¹⁴ i 19. travnja 1387.¹⁵ Kuća se ondje spominje u predjelu Sv. Stošije. Međaši su: na NW nasljedstvo Jakova Butadea i Ivana Butadea, na NE *via convicinalis* ili *curia convicinalis*,¹⁶ što označava pristupnu uličicu, prolaz, odnosno dvorište, na SE su neizgrađene čestice i velike palače pokojnog ugarskog kralja. Dana 3. veljače 1387. Kolan je od Fume Rančić, žene drvorezbara Martina Hermanova kupio neku manju kuću djelomično drvenu u predjelu »starog kaštela«, koja se nalazila sjeveroistočno (NE) od njegove kuće. Granice su joj: na NW *via convicinalis*, na SW *ambitus convicinalis* (odnosno isti pristupni prolaz što se na NE spominje u prethodno citiranim spisima), na NE Miroj Krizmanov (Krševanov?) iz Ugljana, a na SE čestice (*loca*) pokojnog ugarskog kralja.¹⁷ Čini se da je Kolan baš u toj kućici uredio tri stüpe (*pistrina*) za žito, jer se spominju u dokumentu od 14. svibnja 1391. Tada se Kolanova kuća prodavala na dražbi. Ona je »u predjelu Sv. Stošije prema starom kaštelu«. Međaši i granice citiraju se tu znatno preciznije nego u prethodnim dokumentima.¹⁸ Na NW nalazi se kuća Ivana Butadea

¹¹ M. Zjačić, Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, Zadar 1959, 169: ... *in quarto uico in confinio sancti Elie* ...

¹² V. Brunelli, Storia della città di Zara, Venezia 1913, 355, bilj. 9; S. Antoljak citirajući Brunellija tiskarskom greškom navodi datum 14. svibnja 1385 (o. c., 56).

¹³ Ugovor kod notara P. Perenčanusa citiran u opisu od 19. travnja 1387.

¹⁴ HAZd, Pergamene zadarskih notara 1381—1385: ... *de quirina est via publica, de siroco sunt ... loca uacua discoperta et palatia magnifici olim serenissimi principis domini nostri comodante memorie domini Regis Vngarie, de trauersa est curia conuicinalis, de borea possidet commissaria cond. ser Jacobi de Butadeis et ser Johannes cond. ser Johannis etiam de Butadeis* ... (citirano po S. Antoljaku, o. c., 59).

¹⁵ HAZd, zd. n. *Articutius de Rivignano* B. I, F. III/1, fol. 12—13: ... *unam suam domum magnam de muro cum suo terreno proprio super quo dicta domus est constructa, copertam partim cuppis et partim planchis cum curia, puteo, ballatorio, uno zardinetto et suis canipis (...)* positam Jadre in confinio sce Anastasie inter hos confines: *de quirina est via publica, de siroco sunt certa loca uacua discoperta et palatia magna olim serenissimi principis et domini nostri commendande memorie domini Regis Vngarie, de trauersa est curia conuicinalis, de borea possidet comissaria q. Jacobi de butadeis et ser Johannes q. ser Johannis etiam de Butadeis.*

¹⁶ S. Antoljak citirajući ovaj spis navodi *via quirinalis* mjesto *conuicinalis*.

¹⁷ I. Petricioli, Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike, Zagreb 1972, 18, bilj. 8. (HAZd, zd. n. *Raimundus de Modis*, B. unica, F. I/10, fol. 166).

¹⁸ HAZd, zd. n. *Articutius de Rivignano*, B. V. F. I, *sub die*: ... *una domus Colani spetiari q. Guidonis de Jadra cum tribus pistrinis a macinando bladum*

koja ima zajednički zid¹⁹ s Kolanovom kućom, a dalje ih dijeli drvena ograda. Na NE posjeduje dijelom Ivan Butadeo, dijelom je pristupna uličica, a dijelom Miroj iz Ugljana odvojen drvenom ogradom. Na SE je kraljeva kuća, dok je na SW javna ulica. Dana 3. siječnja 1400. Miroj je u zamjenu ustupio svoju kuću brijaču Šimunu pok. Prodana Čučića. Ona ima dva kamena zida, a dva su od dasaka. Navodi se da je u predjelu »starog kaštela«. Međaši su joj: na NW prilaz (*via convicinalis*), na NE Zanin Zorulov, na SW je Nikola Spigarolo (mjesto Kolana), na SE dvorište kraljeve kuće.²⁰ O usitnjenosti čestica na tom predjelu govori i jedan dokument od 17. listopada 1388. gdje se među međašima spominju kao vlasnici Ivan Butadeo i Miroj iz Ugljana. Radi se o kući Luke pok. Filipa iz Vrane koja se prodaje Mikši pok. Stjepana Rasola. Nalazi se u predjelu starog kaštela. Ona je zidana i u dvorištu ima posebnu zgradu za nužnik. Međaši su joj: na NW kuća Ivana Butadeo, na NW također posjeduje Butadeo uz Miroja iz Ugljana, na NE nalazi se čestica Filipa Matafara i vrt Ivana de Butadeo, a na SE pristupno dvorište. Tu se ne spominje ni kraljeva kuća ni njezino dvorište, pa se može pretpostaviti da se Lukina kuća o kojoj je riječ nalazila zapadnije od kuća što smo ih već spominjali²¹ (sl. 2).

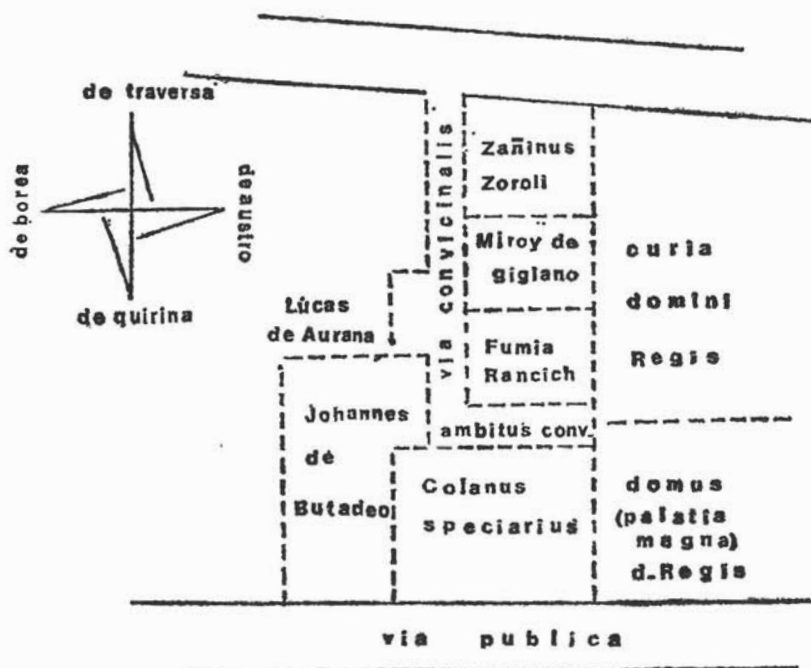
Na osnovi tih podataka može se još preciznije odrediti položaj kraljeve kuće i njezina prostranog dvorišta. Kuća se nalazila s jugozapadne (SW) strane, tik uz Kolanovu kuću, u današnjoj Ulici J. Biankinija, a dvorište sjeveroistočno (NE), omeđeno današnjom Ulicom N. Nodila i Riječkom ulicom. Prije nego što se početkom ovog stoljeća sagradila zgrada današnje Komercijalne banke (tada »Banca popolare«) nalazio se na tim česticama veliki vrt (perivoj) obitelji Begna. Brunelli donosi podatke da je ondje nađeno tragova zidova i jedan stup »romaničko-bizantskih« odlika, na osnovi čega je on zgradu datirao u 12. st. i po-

partim murata et cuppis coperta cum ballatoriis canipis puteo et camino et partim de tabulis solum ubi sunt pistrina partim cuppis et partim tabulis coperta posita Jadre in confinio sce Anastasie prope castrum vetus in hos confines: de quirina via publica, de borea Johannes de butadeis mediante muro comuni partim et partim parietes tabularum cum ambitu comuni inter eos, de trauersa partim dominus Johannes de butadeis et partim via conuicinalis et partim Miroius de insula gigliani mediante pariete tabularum constructa inter eos, de austro domus regie maiestatis Ungarie qua dominus rex donauit Comiti paulo de Sringna.

¹⁹ S. Antoljak *muris comunis* (zajednički zid) bez obrazloženja prevodi »općinski zid« (o. c., 60).

²⁰ HAZd, zd. n. *Vannes q. Bernardi de Firmo*, B. I, F. II/1, fol. 133: ...*unam suam domum super terreno muratam a duabus partibus scilicet de borea et trauersa et de sirocco et quirina sunt parietes de tabulis, cuppis copertam positam Jadre in confinio castru ueteris Infra hos confines: de trauersa possidet Zanninus Zoroli (...) de borea est via conuicinalis, de quirina possidet Nicola de spigarolo, de sirocco est curia domini Regis et alij confines.*

²¹ HAZd, zn. n. *Petrus de Sarçana*, B. II, f. 29, sub die: ...*unam domum muratam et cuppis cohoptam cum balatorio et quadam muralia in qua sunt necessaria et cum omni iure quod habet in curia et ambitu et cum omnibus suis juribus (...) positam in ciuitate Jadre in confinio castelli veteris cum talis dixerunt confinibus: de trauersa zardinus Johannis de butadeo partim et partim loca ser filippi de matafaris, de austro est curia per qua itur ad dictam domum, de quirina domus ser Johannis de butadeo, de borea loca qua possidet dictus Johannes et miroius de ginano partim et partim loca ser filippi de matafaris...*

Sl. 2. Shema topografske situacije oko kuće trgovca Kolana na osnovi dokumenata iz 1387, 1388, 1391. i 1400. g. — *Schéma de la situation topographique autour de la maison du commerçant Kolan, sur la base des documents de 1387, 1388, 1391, et 1400*

vezao s rezidencijom kralja Kolomana.²² On tada nije znao da je kraljeva kuća, što se spominje u dokumentu iz 1385, kojim je raspomagao, ona kuća koju je zadarska komuna zaplijenila knezu Grguru Kurjakuviću i predala kralju Ludoviku.²³ Gdje je Koloman za vrijeme svog boravka u Zadru stanovao, ne možemo ni nagađati.

Castrum što se u prikazanim dokumentima spominje jest kaštel na ulazu u zadarsku luku, koji je dominirao sjeverozapadnim (NW) dijelom grada, tako da se i samostan sv. Nikole jednom navodi »u predjelu kaštela«.²⁴ U njemu se nalazila mletačka posada u doba kad je Venecija vladala Zadrom. Mlečani su mu posvećivali posebnu pažnju, jer se nalazio na pogodnom strateškom položaju i moglo se do njega prići s morske strane. Prvi put se spominje 1243. god.²⁵ Krajem tog stoljeća naziva se novim kaštelom (*castrum novum*).²⁶ Od 1347. god. obavljani su zamašni radovi na njemu: iskopan je obrambeni kanal i uređen je

²² V. Brunelli, *l. c.* (v. bilj. 12).

²³ S. Antoljak, *o. c.*, 57—58.

²⁴ *O. c.*, 61; CD XIV, 230.

²⁵ S. Ljubić, *Listine o odnošajih južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, I, 61.

²⁶ M. Zjačić, *o. c.*, 98, 121, 129.

brisan prostor prema gradu, tako da je porušeno nekoliko kuća.²⁷ Njegovе kule i zidovi izdržali su višemjesečnu opsadu Ludovikove vojske najesen 1357. god. sve dok nije sklopljen mir 18. veljače 1358.²⁸ U doba Ludovikove vlasti nad Zadrom i kasnije potkraj stoljeća, kako smo vidjeli, naziva se starim kaštelom (*castrum vetus*). Kad je ponovo Zadar dospio pod mletačku vlast 1409. god., tijekom idućih nekoliko godina kaštel je znatno ojačan, obrambeni kanal je proširen i produbljen i obnovljene su kule.²⁹ U 15. st. on se naziva velikim kaštelom (*castrum magnum*), pa se neki posjed spominje u predjelu njegova jarka (*in confinio fovee castelli magni*).³⁰ U njemu se nalazila neka manja crkvića posvećena sv. Antunu.³¹ Kaštel je tijekom 16. st. bio obuhvaćen polubastionom (*mezzobalardo*) novih gradskih utvrda i većim dijelom porušen a u njegovom obrambenom kanalu (jarku) sagrađena je cisterna.³² Polubastion je dobio ime po kaštelu, a po preostalim dijelovima njegovih zgrada nazivao se taj predio još 1627. god. »starim kaštelom« (*...apresso il castel uecchio*).³³ Njegovi su ostaci istraženi 1953. i 1971. god. i konzervirani.³⁴ Valja još reći da je i crkva posvećena Gospi, koja je bila sagrađena tijekom 16. st. na brisanom prostoru ispred kaštela, u osi glavne gradske uzdužne ulice, dobila ime po kaštelu.³⁵

No isti nazivi *castrum novum* krajem 13. st. i *castrum vetus* potkraj 14. st. zabilježeni su pored crkve sv. Silvestra. Ta se crkva često spominje u zadarskim srednjovjekovnim spisima, ili u vezi s bratovštinom bičevalaca (*fratralia verberatorum, frustatorum, frustancium* ili *de batutis*) koja se u njoj sastajala, ili kao oznaka mjesta za neku kuću ili česticu. Bila je manjih dimenzija, pa se jednom (1214) naziva *ecclesiuncula*,³⁶ jednom (1270) *capella*,³⁷ a jednom (1381) *ecclesia parva*.³⁸ Osim s epitetom »bičevalaca« spominje se pored vrta i samostana dominikana sv. Platona i u gradskom predjelu Baba³⁹ (koji se nazivao i Kar-

²⁷ Š. Ljubić, o. c., II, 423, 432, 436, 447, 459.

²⁸ V. Brunelli, o. c., 448.

²⁹ Š. Ljubić, o. c., VI, 6, 53; sv. VII, 182, 192, 205.

³⁰ S. Antoljak, o. c., 67. *in turi magna relegii porte terre firme* što se tu spominje ne odnosi se na *castrum magnum*, nego se taj podatak odnosi na veliku kulu pored srednjovjekovnih kopnenih vrata, koja se do danas sačuvala (v. I. Petricioli, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, *Diadora*, 3, 1965, 188, 189, 196, 197).

³¹ HAZd, zd. n. *Simon Damiani*, B. VII (Testamenti) F. I/3: testament Kristofora de Castelorimondo (!) *balistarius*-a u velikom kaštelu (*in castro magno Jadre*) koji ostavlja manju svotu novca *ecclesie* (!) *sci Antonij de dicto castello Jadre*.

³² V. Brunelli, *Il castello dei Veneziani, Il Dalmata*, god. 1913, n. 83; i d e m, *La cisterna dei Tre pozzi*; *ibid.*, 84.

³³ S. Antoljak, o. c., 67.

³⁴ I. Petricioli, Novi rezultati (o. c.), 170—179.

³⁵ C. F. Bianchi, *Zara Cristiana*, I, Zadar 1877, 372—378; (P. Kaer), *Il Santuario della Madonna del Castello in Zara*, Split 1904.

³⁶ C. F. Bianchi, o. c., 493.

³⁷ *Ibid.*, 499.

³⁸ *Ibid.*, l. c.

³⁹ CD VI, 529; 15. VI 1285: ... *in contrata sancti Siluestri ad Baybas*...; M. Zjačić, o. c., 48; 1287/8 ... *inter confinia sancti Platonis et sancti Siluestri Jadre*...; CD VII, 317; 7. X 1298 ... *Jadre in confinio sancti Siluestri de Babis*...; HAZd, Spisi samostana sv. Dominika, br. 756: 1388. god. *in civitate Jadre ad Bebas*

tinik),⁴⁰ a nalazio se na južnom uglu grada (današnji Varoš). Kad su na tom uglu grada 1409. god. Mlečani sagradili utvrdu nazvanu *cittadella*⁴¹ u nekoliko dokumenata iz početka 15. st. navodi se pored te utvrde.⁴² Bratovština bičevalaca dekretom se nadbiskupa Luke od 20. lipnja 1412. preselila u crkvu sv. Tome u središtu grada, pa se od toga vremena počela ta crkva nazivati i imenom Sv. Silvestra.⁴³ Napuštena crkva sv. Silvestra dobila je tada ime »Sv. Silvestar stari«.⁴⁴ U vizitaciji nadbiskupa F. Pesara 4. ožujka 1517. crkva se naziva ruševnom. U njoj je neki vojnik plaćenik, čuvar gradskih vrata, držao košnice s pčelama.⁴⁵ Kad su zbog turske opasnosti franjevci trećeg reda preseljeni iz predgrađa u grad, mletački dužd P. Lando dodijelio im je tu crkvu svojom dukalom od 30. lipnja 1541. Uskoro, 10. kolovoza iste godine oni su uobičajenom ceremonijom bili uvedeni u posjed crkve.⁴⁶ Trećoredci su crkvu proširili i promijenili joj titulara. Posvetili su je sv. Ivanu Krstitelju, kojemu je bila posvećena njihova mala crkva izvan gradskih zidina, u predgrađu.⁴⁷ Crkva sv. Silvestra (tada već s novim imenom) prikazana je u tri dimenzije na maketi Zadra iz 1570. god. cca što se nalazi u Museo Storico Navale u Veneciji.⁴⁸ Ima oblik jednobrodne crkve s polukružnom apsidom. Nacrtana je također na svim starim planovima Zadra od 17. do početka 19. st., sve dok nije porušena 1844. god. da se sagradi velika kasarna, danas zgrada Historijskog ar-

in confinio sancti Siluestri batutorum; O položaju predjela Babe (*Baybe, Bebe*) v. L. Benevenia, A proposito delle Babe, *Il Dalmata*, 1886, br. 97—99.

⁴⁰ CD V, 299: 13. VI 1264. ... *in Cartinico in confinio sancti Siluestri*; CD X, 524: *domum positam Jadre in confinio ecclesie sancti Siluestri de Cartinichio*.

⁴¹ S. Ljubić, o. c., VI, 5: 2. IX 1409. *quod dicta citadela fieri debeat a parte levantis in uno angulo civitatis, ubi est quedam turris vocata Babiarum*... V. također I. Petricioli, Mletačke utvrde u srednjovjekovnom Zadru, *Zadarska revija*, VIII/1, 1959, 101—102.

⁴² HAZd, zd. n. *Iohannes de Calcina*, B. IV, F. VI, fol. CCXXIV—CCXXV: ... *Jadre in confinio sancti Siluestri veteris ad citadelam*.

⁴³ A. Strgačić, Kada je zadarska bratovština flagelanata prešla iz crkve sv. Silvestra u crkvu sv. Tome Apostola, *Vjesnik Staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, IV/1—4, Zagreb 1957, 51—74.

⁴⁴ HAZd, Spisi samostana sv. Dominika, pergamena 1830: ... *muralea posita Jadre in contrata sancti Siluestri Veteris* (8. X. 1432.); zd. n. *Gregorius de Bosco* B. I, F. I/7 28. II. 1469: ... *in confinio sancti Siluestri ueteris ad citadellam*; S. Antoljak, o. c., 66: 19. II. 1441 ... *Jadre ad Citadellam in confinio s. Siluestri ueteris prope puteum vocatum Siraq* (ne navodi se izvor). Crkva se pod tim nazivom susreće i u jednom znatno starijem dokumentu od 1. VI. 1372 (HAZd, zd. n. *P. Perenganus*, B. I, f. XVI, fol. 21): ... *domum de lignamine copertam de tabulis cum toto suo tereno super quo hedificata est, positam Jadre in confinio sancti Siluestri ueteris in contrata casteli Veteris*.

⁴⁵ HAZd, zd. n. *M. A. Sonzonio*, B. unica, F. VII, *Pars visitationis ecclesiarum Jadre Anno 1517: Deinde illico vidit ecclesiam S. Siluestri dirutam in qua erat antea fratalea S. Siluestri sed est translata de commissione Ill.mi ad ecclesiam S. Thome de Jadra que nunc est S. Siluestri. Illico repertum fuit ser Georgius de Alexio stipendiarius ad portam magnam terre firme (...) et in ea tendit aluarua apum*.

⁴⁶ S. Ivančić, Povjestne crtice o samostanskom III redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri..., Zadar 1910, Prilog A, 64—65, Prilog C, 211—215.

⁴⁷ To je današnja župna crkva sv. Ivana na zadarskoj periferiji.

⁴⁸ I. Petricioli, Maketa Zadra u pomorskom muzeju u Veneciji, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, II, 1956—1957, 120.

hiva i Naučne biblioteke.⁴⁹ Na osnovi tih nacрта njezin je položaj vrlo lako odrediti. Nalazila se na samom raskršću današnje Kovačke ulice i Ulice Narodne milicije prema spomenutoj kasarni. Bila je udaljena od citadele oko 40 m, dakle u velikoj blizini.

Kako sam već rekao, crkva se i prije gradnje citadele spominje pored neke gradske utvrde. Ta se utvrda 1270. god. naziva *arx*,⁵⁰ 29. siječnja 1280. *castrum novum*,⁵¹ 24. siječnja 1344. *castellum*,⁵² a 1372. i 1397. *castrum vetus*.⁵³ Zaista zbunjuje nas da se u isto vrijeme dvije utvrde nazivaju jednako i kaštel na ulazu u luku i ovaj pored crkve sv. Silvestra!

Ali kaštel (*castrum*) na ulazu u luku nije bio jedina utvrda u gradu. U mletačkim dokumentima iz 1347. god. ne govori se samo o njemu, nego se spominju i druge utvrde (*fortilitie*).⁵⁴ Južni ugao grada, nalazeći se dijagonalno prema spomenutom lučkom kaštelu bio je jednako strateški vrlo značajan. Nisu se toga dosjetili tek 1409. god. projektanti citadele! U nedavnim istraživanjima citadele, što ih je proveo konzervator P. Vežić, ustanovljeni su ostaci utvrda znatno stariji od nje: dio obrambenog zida i kula iz ranoga srednjeg vijeka, kula Babâ (*turris Babarum*) koja se spominje 1409, a po tehnicima zidanja može se datirati kad i sačuvana peterokutna kula kod Pet bunara, tj. potkraj 13. st., te ostaci utvrde iste tehnike zidanja što su obuhvaćeni zidovima citadele 1409. god.⁵⁵ (sl. 3). Dakle, neka manja utvrda zaista je postojala. Sagrađena potkraj 13. st. koja se mogla u to vrijeme nazivati *castrum novum*, a osamdesetak godina kasnije *castrum vetus*. Dokumenti što smo ih citirali u vezi s kućom trgovca Kolana i susjednih joj kuća spominju *castrum vetus* kao toponim gradskog predjela (*confinium*).⁵⁶ Samo u jednom slučaju Kolanova kuća se navodi u predjelu Sv. Stošije »prema starom kaštelu« (*prope castrum vetus*). Kad se spominje crkva sv. Silvestra, onda se samo 1270. god. navodi »do zidova utvrde« (*ad muros arcis*), dok se u drugim dokumentima, gdje se spominju razni posjedi, crkva sv. Silvestra navodi kao oznaka gradskog predjela, a *castrum* kao bliža oznaka mjesta: »*in confinio S. Silvestri, ad castrum (novum) vetus*«. Taj naziv utvrde ne smije se shvatiti kao toponim nego kao opći pojam!

S. Antoljak drži da je crkva sv. Silvestra bila blizu kaštela po njemu jedinog u gradu, na ulazu u luku. Pokušao ju je identificirati s nekim drugim crkvama u gradu s raznim titularima, od kojih se nijedna

⁴⁹ C. F. Bianchi, *o. c.*, 407—412.

⁵⁰ *O. c.*, 412 (v. bilj. 37).

⁵¹ CD VI, 334: ...*domus ad castrum nouum in confinio sancti Siluestri*.

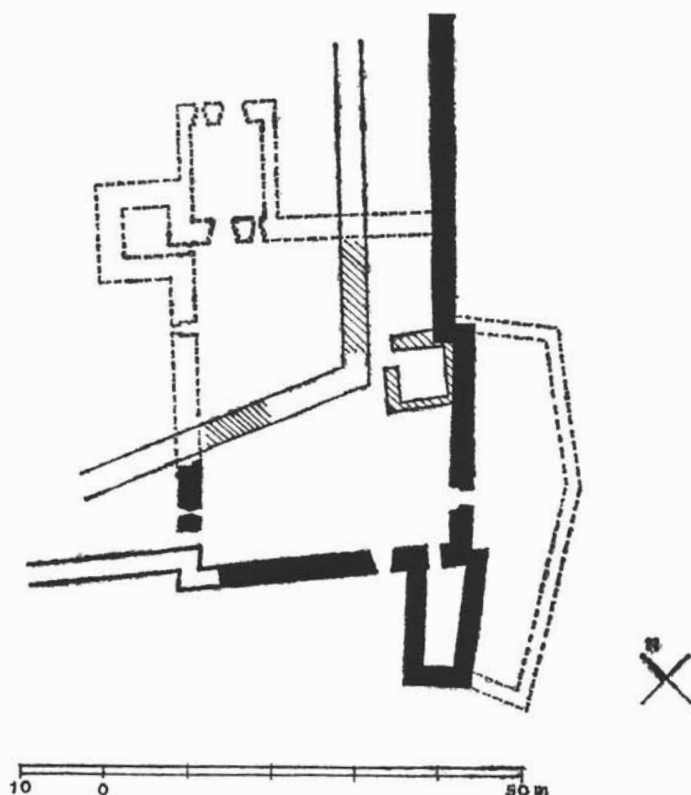
⁵² CD XI, 110: ...*Jadre in confinio sancti Siluestri de Carth(ini)cho ad castellum*.

⁵³ HAZd, zd. n. P. Perenčanus citirano u bilj. 44; zd. n. Articutius de Rivignano, B. V, F. I, *sub die*: ...*in confinio sancti Siluestri ad castrum vetus*.

⁵⁴ Š. Ljubić, *o. c.*, II, 432, 436, 447.

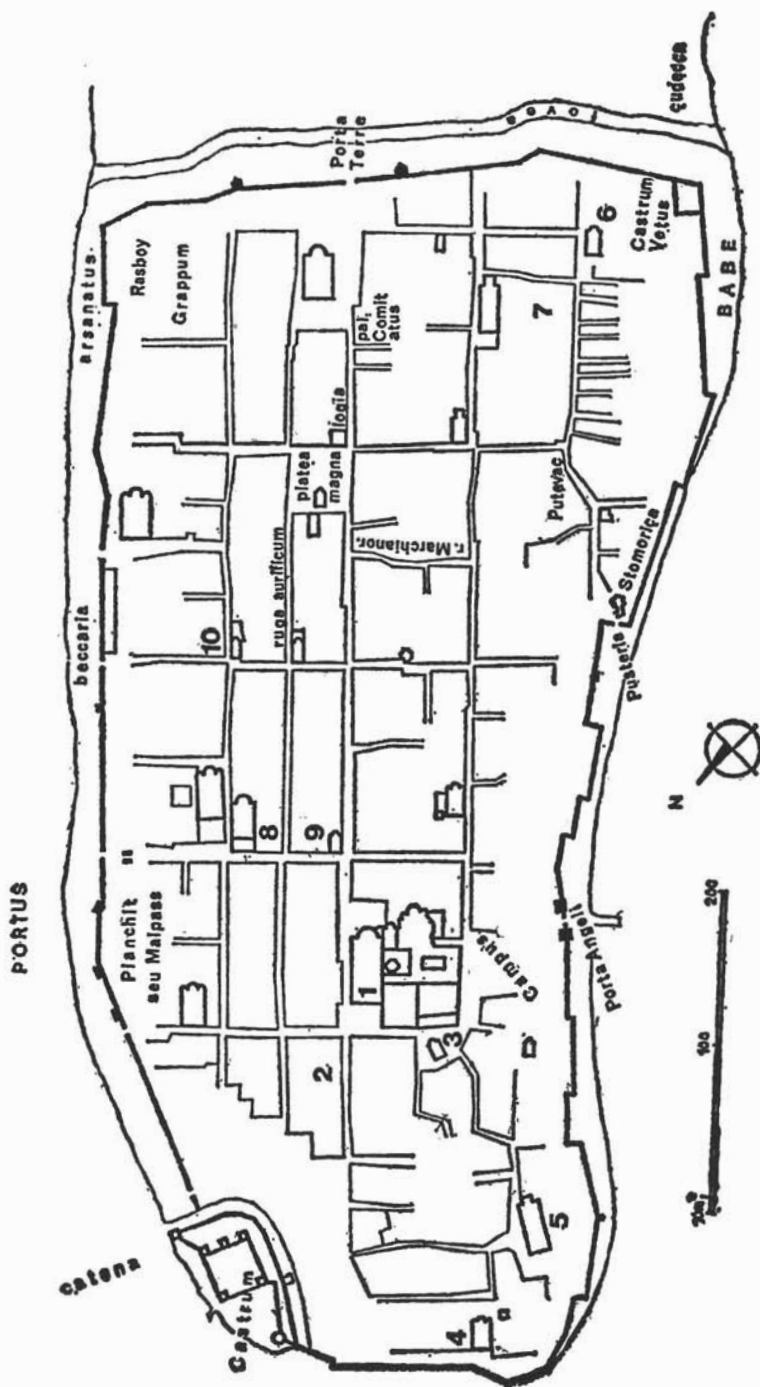
⁵⁵ S. Antoljak (*o. c.*, 69) nije informiran o rezultatima ovih istraživanja i kaže da su »arheološki podaci nedovoljni u cjelini«.

⁵⁶ Osim navedenih dokumenata dobro je spomenuti i podatak o liku Gospe na nekom uglu kuće: 20. IX. 1398. ...*domus de lignamine in confinio castelli veteris prope angulum ubi est figura Virginis Marie* (HAZd, zd. n. Petrus de Sarçana, f. 75, *sub die*).

Sl. 3. Ostaci srednjovjekovnih fortifikacija na južnom uglu grada (tlocrt). Srafirano: ranosrednjovjekovni zidovi i kula, crno: zidovi i kula iz kraja 13. st., crtkano: citadela iz 1409. g. (P. Vežić). — *Vestiges des fortifications médiévales à l'angle méridional de la ville (plan). Hachures: Murs et tours du haut moyen âge; en noir: Murs et tours de la fin du XIIIe s.; petits traits: Citadelle de 1409 (P. Vežić)*

Sl. 4. Tlocrt Zadra potkraj 14. st. 1. katedrala sv. Anastazije (Stošije), 2. položaj kuće kralja Ludovika, 3. crkva sv. Ilije, 4. samostan i crkva sv. Nikole, 5. samostan i crkva sv. Frane, 6. crkva sv. Silvestra (stara), 7. samostan i vrt dominikanaca, 8. crkva sv. Tome (od 1412. g. sv. Silvestar), 9. crkva Četrdesetorice mučenika (od 1615. g. sv. Barbara), 10. crkva sv. Marije (Petra) »na malom trgu«. — *Plan de Zadar vers la fin du XIVe siècle. 1. Cathédrale Sainte-Anastasie (Stošija), 2. Position de la résidence du roi Louis, 3. Eglise Saint-Elie, 4. Couvent et église Saint-Nicolas, 5. Couvent et église Saint-François, 6. Eglise Saint-Sylvestre (l'ancienne), 7. Couvent et jardin des dominicains, 8. Eglise Saint-Thomas (à partir de 1412 Saint-Sylvestre), 9. Eglise des Quarante martyrs (à partir de 1615 Sainte-Barbara), 10. Eglise Sainte-Marie (Pierre) — »de la petite place«*

ne nalazi u blizini te utvrde. Pokušao je s crkvom sv. Marije »na malom trgu«. ⁵⁷ Budući da zadarski kroničar Pavao Pavlović (Paulus de Paulo) opisuje neki događaj što se zbio 1381. god. na malom trgu ispred vrata male crkve sv. Silvestra bičevalaca, ⁵⁸ Antoljak misli da bi se ta crkva mogla poistovjetiti s crkvom sv. Marije della Piazzola, *de Platheola*. Ta se pak crkva tako naziva tek u 16. st. da bi se razlikovala od crkve sv. Marije benediktinki i od crkve sv. Marije Velike (svećeničke). Prije kad je bila posvećena sv. Petru, nazivala se *de platea parva* da se razlikuje od crkve sv. Petra na glavnom trgu (*de platea*). ⁵⁹ No, mali trg što se nalazio pred tom crkvom nije bio jedini u gradu, niti se on spominje posebno kao gradski toponim. Većina zadarskih crkava imale su pred pročeljem neko proširenje — manji trg, primjerice: crkve sv. Krševana, sv. Stjepana (današnja crkva sv. Simuna), sv. Frane, sv. Dominika (Platona), sv. Katarine i katedrala. Na spomenutoj maketi Zadra u Veneciji vidi se pred pročeljem crkve sv. Silvestra slobodan prostor poput malog trga! Nadalje Antoljak spominje i crkvu Četrdesetorice mučenika, koja se naziva i imenom sv. Barbare, pa je on poistovjećuje s crkvom sv. Silvestra, i to na osnovi dvaju dokumenata koji govore o nekom posjedu u predjelu dviju crkava. ⁶⁰ To je kupoprodajni ugovor između trgovca Martina Olma i Antuna Lukačića od 17. studenog 1628, gdje je riječ o kući *nel confin di S. Silvestro overo di Sti Quaranta*, ⁶¹ te ugovor od 14. veljače 1660. koji spominje kućicu *nel confin di Sta Barbara overo San Silvestro*. ⁶² Tu je sasvim jasno da se govori o kućama što se nalaze u predjelu blizu citiranih dviju crkava, a ne o crkvi s dva imena. Crkva sv. Silvestra što se spominje u tim dokumentima nije ona srednjovjekovna, nego bivša crkva sv. Tome kamo se već 1412. preselila bratovština sv. Silvestra, pa se crkva stala nazivati i imenom toga sveca. Njezini ostaci nalaze se u zgradi na uglu današnje Sarajevske ulice i Poljane V. Gortana. ⁶³ Crkva Četrdesetorice mučenika (tijekom 17. st. nazvana »sv. Barbara«) nalazila se jugozapadno (SW) od nje u susjednom građevnom bloku, na uglu Ul. Ive Lole Ribara i Petranovićeve ul., a ne, kako misli Antoljak, između ka-

⁵⁷ S. Antoljak, *o. c.*, 70.

⁵⁸ C. F. Bianchi, *o. c.*, 499. Taj podatak se ne nalazi u tekstu Paula de Paulo što ga je objavio Šišić po Luciusu. Bianchi je raspolagao nekim drugim rukopisom.

⁵⁹ L. Benevenia, Scampoli di Storia Patria, Zadar 1890, 99—134.

⁶⁰ S. Antoljak, *o. c.*, 66.

⁶¹ HAZd, zd. n. Z. *Braicich*, B. III, F. III/34, fol. 9.

⁶² HAZd, zd. n. F. *Sorini*, B. I, F. I/6, fol. 35.

⁶³ I. Petricioli, Jedan nepoznati arhitektonski spomenik u Zadru, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 4, 1966, 59—70; isti i P. Vežić, Izvještaj o istraživanju i konzervaciji ostataka bazilike sv. Tome u Zadru, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1, 1975, 101—110; I. Petricioli, Dvije matrikule bratovštine sv. Silvestra u Zadru, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 16, 1976—1977, 145—156. U toj crkvi nalazila se i kapela sv. Antuna Opata, vjerojatno otkada je porušena crkvice toga sveca, koja se nalazila blizu citadele. O novoj crkvi sv. Silvestra (crkvi sv. Tome) piše u Pesarovo vizitaciji iz 1517: *Ecclesia S. Silvestri de Jadra in qua est titulus S. Thome apostoli (...) in qua ecclesia est confraternitas S. Silvestri que exercet opera caritatis. In hac ecclesia est ecclesia S. Antonij Abbatis quam officiare tenetur abbas S. Michaelis in die festi eiusdem S. Antonij (...) item plebanus S. Thome celebret super altari maiori s. Thome et in festo S. Antonij de Padua super altare S. Antonij Abbatis...*

tedrale i hrama sv. Donata.⁶⁴ Antoljak navodi i jednu oznaku na planu Zadra iz 17. st. što se odnosi na crkvu sv. Tome. Tu piše: *S. Croce e S. Silvestro adiacenti S. Tomaso*,⁶⁵ po čemu bi trebale biti neke druge dvije crkve pored crkve sv. Tome. No zna se da su u crkvi sv. Tome bile smještene dvije bratovštine: spomenuti bičevaoci sv. Silvestra i bratovština sv. Križa koja se onamo doselila nešto kasnije od njih.⁶⁶ Ta dva naziva odnose se na bratovštine, odnosno na kult sv. Križa i sv. Silvestra kod Sv. Tome.

S. Antoljak iznosi još jednu mogućnost: da je crkva sv. Silvestra bila u predgrađu.⁶⁷ Za tu pretpostavku koristi se jednim dokumentom iz 14. stoljeća, u kojem se govori o nekom vrlo malom terenu vlasništva crkve Svih svetih, koja se nalazila izvan gradskih zidina — u predgrađu. Međutim u dokumentu se ističe da je teren *infra muros*, tj. unutar grada, a granice su jasno određene u odnosu na vrt samostana dominikana i crkve sv. Silvestra, pa je svaka diskusija o drugoj ubikaciji izlišna.⁶⁸

* * *

Nakon ovih razmatranja čini se s dovoljno sigurnosti pretpostavka o tome gdje se nalazila kuća (palača) koju je u Zadru posjedovao kralj Ludovik Anžuvina. Nalazila se, kako sam predložio, u današnjoj Biankinijevoj ulici na mjestu današnje zgrade Komercijalne banke.⁶⁹ Na

⁶⁴ C. F. Bianchi, *o. c.*, 445—446. Crkva sv. Barbare što je Bianchi spominje između katedrale i crkve sv. Donata, prostor je sakristije katedrale, nekadašnji katekumenom (konsignatorij) starokršćanske bazilike u kojoj se nalazio oltar sv. Barbare. Kad se bratovština topnika (bombardijera), kojima je ta svetica bila zaštitnica, preselila 1615. god. u crkvu Četrdesetorice mučenika zajedno s oltarom sv. Barbare, crkva Četrdesetorice mučenika je promijenila ime.

⁶⁵ I. Petricioli, Ikonografija Zadra, do pada Mletačke Republike, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 11—12, 1965, 509.

⁶⁶ C. F. Bianchi, *o. c.*, 428.

⁶⁷ S. Antoljak, *o. c.*, 65, bilj. 90.

⁶⁸ CD XIV, 190: *Item unus locus pertinens dicte ecclesie sanctorum omnium, positus et situatus infra muros civitatis Jadre in confinio sancti Siluestri uerberatorum de Jadra, iuxta ortum conuentus santi Platonis Predicatorum Jadre, qui locus est quattuor passum et medii cubiti ad mensuram communis Jadre, cuius loci hoc confines: de trauersa est via publica inter dictum zardinum et predictum locum, ...* (radi se o današnjoj Kovačkoj ulici).

⁶⁹ S. Antoljak ne predlaže neku precizniju lokaciju kraljeve palače. Bez obrazloženja iznosi ovakvo tumačenje zadarskih naziva za strane svijeta: *de traversa* — zapad, *de austro* — jug, *de quirina* — istok, *de borea* — sjever (*o. c.*, 73). Nadalje smatra da se izraz *curia* za dvorište kraljeve palače treba prevesti »dvorac« i za to citira nekoliko rječnika koji tretiraju izraze upotrijebljene izvan Dalmacije (*o. c.*, 68, bilj. 124). U dokumentima koji spominju kraljev posjed jasno se diferencira *domus* (ili *palatia magna*) od *curia* i od *loca discoperta* (*vacua*). On na dva mjesta spominje i izraz *curia domus* što se ne nalazi u citiranim dokumentima. Zanimljivo je napomenuti da u srednjovjekovnom Zagrebu *curia* ima značenje manje građevne čestice (N. Klaić, Iz topografije zagrebačkog Gradeca, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, I, Zagreb 1951, 148; I. Kampuš, Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu od XIV do XVI stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest*, 5, Zagreb 1963, 9—10). Da u zadarskim dokumentima *curia* znači »dvoršte« vidljivo je iz dokumenata što smo ih citirali u vezi s kućama oko kuće trgovca Kolana, a to potvrđuju i drugi srednjovjekovni spisi; v. M.

žalost, u doba kad se ta zgrada podizala, nitko nije istražio teren, tako da, osim zabilješke Brunellijeve o stupu, ne znamo ništa. Ni arheološka istraživanja poduzeta pedesetih godina sjeverozapadno od te kuće nisu iznijela na vidjelo nikakve ostatke srednjovjekovne arhitekture, pa se moramo zadovoljiti samo onim što nam pružaju arhivski podaci.

O položaju crkve sv. Silvestra, o bratovštini bičevalaca kojoj je crkva pripadala, o preseljenju bratovštine u crkvu sv. Tome 1412. god. i o dodjeli stare crkve sv. Silvestra franjevcima trećeg reda nalazimo iscrpne podatke u literaturi i svaki novi arhivski podatak samo će potvrditi ono što je već prije utvrđeno. No trebalo je ipak sve to rekapitulirati, naročito zbog problema oko naziva dviju gradskih utvrda, od kojih je jedna povezana s ubiciranjem kraljeve palače.

Iako sam ovdje razmatrao neka specifična pitanja iz lokalne zadarske urbanističko-topografske problematike, nadam se da će ono što je izneseno biti zanimljivo i za druge, koji se bave sličnom tematikom, u nas, na žalost, malo zastupljenom u stručnoj literaturi.

Résumé

DE LA POSITION DE LA RÉSIDENCE DU ROI LOUIS D'ANJOU ET DE L'ÉGLISE SAINT-SYLVESTRE À ZADAR

Sur la base de quelques documents du 14e siècle récemment publiés qui mentionnent le palais que le roi Louis d'Anjou possédait à Zadar, l'auteur s'efforce de le localiser avec plus de précision. Les recherches sont basées sur les résultats de A. Strgačić quant à l'interprétation des termes pour les points cardinaux de l'orientation, lesquels sont employés dans les documents médiévaux de Zadar: *de traversa*: Nord-est, *de borea*: Nord-ouest, *de quirina*: Sud-ouest, *de austro (sirocco)*: Sud-est. Selon l'opinion de l'auteur, le palais royal était situé face à la façade de la cathédrale, dans l'actuelle rue J. Biankini, sur l'emplacement de l'immeuble actuel de la banque commerciale.

Étant donné que le palais royal est mentionné à proximité de la fortification de la ville appelée *castrum novum* à la fin du 13e siècle et *castrum vetus* vers la fin du 14e siècle, l'auteur considère que ces noms se rapportent à la fortification qui se trouvait à l'angle septentrional de la ville, à l'entrée du port.

Ces mêmes noms sont également employés à la même époque pour une autre forteresse qui était située à l'angle méridional de la ville, près de l'église Saint-Sylvestre. Cette église est souvent mentionnée dans les documents médiévaux, et l'on sait où elle se trouvait exactement. S. Antoljak qui a publié récemment les données précitées sur la résidence du roi Louis considérait qu'il n'existait qu'une seule fortification à Zadar, celle à l'entrée du port, et s'efforçait d'identifier l'église Saint-Sylvestre aux diverses églises de la ville. Dans sa polémique avec ce dernier, l'auteur signale la position exacte de l'église Saint-Sylvestre et se réfère aux découvertes archéologiques, qui attestent l'existence de quelque fortification médiévale à l'angle méridional de la ville.

Zjačić, o. c., 9, 16, 24, 31, 42, 103, 138, 145, 146, 154, 189 (*curia*), 103 (*curtis communis domorum circumstantium*). O zadarskim »dvorima«, koji su bili »neke vrsti komšiluka — prostrana popločana dvorišta« v. I. Grgić, Zadarski dvori, *Glas Zadra*, br. 304 (20. IV. 1957) gdje se navodi nekoliko primjera iz 16. i 17. st.